

Hallitusohjelma: laihdutetun keiton sattumia

■ Ilkka Niiniluoto

Suomen politiikassa on vakiintunut käytäntö, jonka mukaan merkittävien hankkeiden tai uudistusten toteutumisen välttämätön (tosin ei aina riittävä) ehto on niiden kirjaaminen hallitusohjelmaan. Ennen vaaleja eri vaikuttajatohot pyrkivät lobbaamaan omia tavoitteitaan mukaan tähän yhteiseen tahdonilmaisuuksiin. Vaalien jälkeen on tärkeää lukea ja tulkita, mitä hallituspuolueet ovat sitoutuneet edistämään neljän vuoden aikana.

Pääministeri Jyrki Kataisen kesäkuussa 2011 neuvottelemassa kuuden puolueen hallitusohjelma *Avoin, oikeudenmukainen ja rohkea Suomi* sisältää kolme erinomaisen tärkeää painopistettä: köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentäminen; julkisen talouden vakauttaminen; kestävän talouskasvun, työllisyyden ja kilpailukykyyn vahvistaminen. Tavoitteet on asetettu kunnianhimoisen korkealle: Suomi tähtää kansainväliseen kärkeen niin ammattiosaamisessa, korkeakoulutuksessa kuin tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnassa. Suomalaiset nostetaan maailman osaavimmaksi kansaksi vuoteen 2020 mennessä. Suomesta kehitetään maailman ympäristötietoisin kansakunta, ympäristöteknologian ykkösmaa ja Euroopan johtava laajakaistamaa. Työttömyys lasketaan viiden prosentin tasolle.

Kun hallitusneuvottelut käytiin tavallista vaikeammassa poliittisessä ja taloudellisessa tilanteessa, julkinen keskustelu on keskittynyt ohjelmaan sisältyviin – ja myöhemmin vielä vaihtuvien suhdanteiden perusteella tarkennettaviin – säästöihin, joita tarvitaan kestävyysvajeen umpeen kuromiseksi vuoteen 2015 mennessä. Velkaantumisen vähentämiseksi sovitusta leikkauksista aiheutuukin ongelmallisia kuiluja hyvien tavoitteiden ja niukkojen

keinojen välille. Koulutuksen ja tutkimuksen näkökulmasta hallituksen ohjelma on keitettyä laihdutettua, mutta siihen kuitenkin sisältyy myös maukkaita sattumia.

Viime hallituskauden lopulla tutkimus- ja innovaationeuvosto (entinen tiede- ja teknologianeuvosto) hyväksyi pääministeri Mari Kiviniemen johdolla arvovaltaisen ja hyvin harkitun tutkimus- ja innovaatiopoliittisen linjauksen vuosille 2011–15. Siinä tutkimus- ja kehittämistyön menojen bkt-osuuden tavoitteeksi 2010-luvulla asetetaan 4 prosenttia. Julkisen panostuksen on oltava 1,2 prosenttia bkt:stä, mikä neuvoston laskelmien mukaan edellyttää vuosille 2011–15 yhteensä 370 miljoonan euron kasvua Tekesin, Suomen Akatemian, yliopistojen ja sektoritutkimuslaitosten tutkimusmäärärahoihin.

Kataisen hallitusohjelma seuraa tätä linjausta siinä, että talouden kasvun ja elinkeinorakenteen uudistuksen kannalta keskeisinä pitkällä aikavälillä pidetään panostuksia perustutkimukseen, soveltavaan tutkimukseen ja kehittämiseen sekä vauhditusta teknologisten ja sosiaalisten innovaatioiden käyttöönottoon. Tutkimus- ja kehittämistyön menojen tavoitteeksi vaalikaudella asetetaan 4 prosentin bkt-osuus. Erityisesti tutkimusinfrastruktuureihin luvataan lisäystä 8,5 miljoonaa euroa vuodessa. Perusopetuksen ryhmäkokojen pienentämiseen kohdennetaan 34,6 miljoonaa euroa vuodessa. Korkeakouluopiskelijoiden opintotuki sidotaan indeksiin vuodesta 2015 lähtien. Yliopistoille tehtävien lahjoitusten verovähennyskelpoisuutta jatketaan. Yliopistojen työttömyysvakuutusmaksu korvataan täysimääräisesti vuodesta 2012 alkaen. Ammattikorkeakoulujen perusrahoitus siirretään valtion vastuulle. Tutkimuspanoksia

luvataan mm. oikeuspolitiikkaan, palveluiloille, kaivosalalle, energiateknologiaan, digitaaliseen talouteen, liiketalousosaamiseen, metsäalaan, Itämeren tutkimukseen, luonnon monimuotoisuuteen, ilmasto- ja ympäristötekнологiaan, sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimukseen ja EVO-rahoitukseen. Näistä kohteista erityisesti tutkimusinfrastruktuurin tuki on odottanut positiivista nytkähdystä sen jälkeen kun pari vuotta sitten laadittiin eurooppalaisen ja kansallisen tason infrastruktuurien tiekartta. Kaiken kaikkiaan nämä ratkaisut ovat kiitettäviä, sillä taloudellisesti vaikeinakin aikoina on uskallettava panostaa kasvua ja hyvinvointia tukevaan tutkimukseen ja koulutukseen.

Uusi opetusministeri Jukka Gustafsson saa kuitenkin päänvaivakseen hallinnonalalleen kohdennetut leikkaukset, jotka aiheuttavat paineita varsinkin jos ne kohdennetaan etupainotteisesti. Yliopistoindeksiin jäädyttäminen kuuden kuukauden ajaksi (säästöä 27 miljoonaa euroa) ja Aalto-yliopistolle ja myöhemmin muille yliopistoille kilpailtavaksi luvatus lisärahan vähennys (58,2 miljoonaa euroa) tulevat yliopistojen toiminnan ja työilmapiirin kannalta epäsuotuisaan ajankohtaan, kun vuonna 2010 aloitettu yliopistouudistus on vielä alkuvaiheessaan. Myös Suomen Akatemian leikkaus (28,6 miljoonaa euroa) heikentää suoraan yliopistojen tutkimusedellytyksiä. Tutkimus- ja innovaationeuvoston kasvuohjelma ei siis ole toteutumassa.

Tekesin rahoitusta ei suoraan mainita, mutta innovaatiopolitiikalle luvataan uudelleenjärjestely. Shokkien toimintaa jatketaan, ja t&k-verokannustimien mahdollisuutta selvitetään. Valtion sektoritutkimuslaitokset kootaan suuremmiksi kokonaisuuksiksi ja työnjako yliopistojen kanssa selkeytetään. Tutkimus- ja innovaationeuvoston koordinoivaa roolia sektoritutkimuksen suuntaamisessa ja infrastruktuuripolitiikassa vahvistetaan.

Yliopistojen kannalta merkittäviä linjauksia ovat tutkintoon johtavan koulutuksen maksuttomuus sekä aluepoliittinen periaate, jonka mukaan jokaisessa maakunnassa on yksi tai useampi korkeakoulu. Lisäksi yliopistokeskusten toimintamahdollisuudet turvataan. Muuten yliopistojen

osalta mainitaan viittauksenomaisesti useita aiheita: opintoihin pääsyn sujuvoittaminen, opintojen tiivistäminen, opinto-ohjauksen vahvistaminen, aikuiskoulutuksen kehittäminen, korkeasti koulutettujen täydennyskoulutusmahdollisuuksien parantaminen, korkeakoulutuksen rahoituksen uusiminen, koulutusviennin edistäminen ja taideyliopiston edistäminen. Kun yliopistot ovat muuttuneet itsenäisiksi oikeushenkilöiksi, on tärkeää, että näitä pyrkimyksiä valmistellaan hyvässä yhteistyössä. Yliopistojen valmiutta kehittää edelleen itse toimintonsa osoittaa Suomen yliopistot UNIFI ry:n perustama neljän työryhmän muodostama koordinaatiohanke, joka tukee yliopistoissa käynnistynyttä profiloitumista ja rakenteellista kehittämistä.

Useiden ministeriöiden työryhmissä on valmisteltu kansallista tietopolitiikkaa koskevia kannanottoja julkisten tietoaineistojen avoimesta ja pääsääntöisesti maksuttomasta saatavuudesta. Tästä aiheesta hallitusohjelmassa todetaan jonkin verran varovaisesti, että ”julkisin varoin tuotettu ja tietovarantoja avataan kansalaisten ja yritysten käyttöön”. Julkisten tietojärjestelmien yhteentöimivuudesta luvataan huolehtia avoimien rajapintojen ja standardien avulla, ja julkisten sähköisten palvelujen kehittäminen annetaan ”yhden vahvat valtuudet omaavan tahon johdettaviksi”. Kustannuskysymykset jäävät vielä arvoitukseksi, kun samalla julkishallinnon atk-uudistuksesta säästetään 110 miljoonaa euroa.

Hallinnon kehittämistä koskeva jakso sisältää iloisen uutisen: valtionhallinnon tuottavuusohjelma korvataan uudella ”vaikuttavuus- ja tuloksellisuusohjelmalla”, josta hallitus sopii vaalikauden kehystä päätettäessä. Henkilöstön nuppilukujen mekaaniseen vähentämiseen keskittynyt ns. tuottavuusohjelma on monin tavoin kiusannut eri hallinnonaloja ja niiden työntekijöitä, mukaan lukien yliopistot ja tutkimuslaitokset. Hallitusohjelma näyttää myöntävän kritiikin oikeutetuksi, sillä uudessa ohjelmassa etsitään tuottavuutta aidosti lisääviä toimenpiteitä, jotka muuttavat työn työntekijälle mielekkäämmäksi.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston kansleri ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan puheenjohtaja.